

Uredničko djelo Jamesa D. Faubiona i Georga E. Marcusa je visokosofisticirana priča o novoj metodologiji, pedagogiji i zamkama etnografskog terena u doba novih tehnologija, izmijenjenih etnografskih interesa, redefiniranja predmeta i prostora izvedbe etnografije. Knjiga okuplja šest tekstova mladih doktora antropologije koji su proteklih godina terenski istraživali za doktorski rad. Ona jednako tako nudi teorijske programe njihovih mentora, odnosno antropologa okupljenih oko sveučilišta Rice i MIT, koji su se posljednjih desetljeća bavili pokušajima iznalaženja novih načina etnološke pedagogije prisposobive trans-malinovljevskom vremenu. Njezina je važnost za etnografsku praksu iznimna i zbog vraćanja kompleksnosti metodologiji terenskog rada i zbog nepopustljive teorijske logike od koje američka antropološka pedagogija nije odustala niti ovaj put.

Sanja Potkonjak

Angela McRobbie
**THE AFTERMATH OF FEMINISM. GENDER,
CULTURE AND SOCIAL CHANGE**

London: Sage Publications Ltd., 2009., 184. str.

Stanje feminizma danas, njegove refleksije u popularnoj kulturi te globalni kontekst kao mjesto umrežavanja popularne kulture i feminizma, središnje su teme nove knjige glasovite autorice Angele McRobbie, profesorice komunikacija i sociologinje, čiji su radovi nastali u duhu kulturnih studija začelih šezdesetih godina u Centru za proučavanje suvremene kulture (CCCS) u okviru Birmingamskog sveučilišta. Na tragu svoje feminističke analize djevojačkog časopisa *Jackie* u knjizi *Feminism and Youth Culture* objavljenj 1991. godine i ovdje nastavlja produbljivati interes za mjesta proizvodnje roda u suvremenom društvu. Nizom interesantnih analitičkih zahvata u suvremenu angloameričku popularnu kulturu, od filmova do modnih časopisa, autorica nas vodi kroz mnogostruka čvorišta i poveznice popularne kulture, modusa ženstvenosti (*femininity*) i suvremenog tržišnog gospodarstva.

U prva dva poglavlja, *“Post-feminism and Popular Culture: Bridget Jones and the New Gender Regime”* te *“Feminism Undone? The Cultural Politics of Disarticulation”*, autorica postavlja temelje svoje analize demonstrirajući kako se feminizam danas sustavno rastače. Polazeći od teze da je popularna kultura “privilegirani format nametanja novih oblika rodne moći“ (McRobbie 2009:27), Angela McRobbie postulira kako živimo u post-feminističkom svijetu, u kojem su vrijednosti za koje se zalaže feminizam navodno realizirane pa je samim time i potreba za njime dokinuta. Feminizam je postao dio zdravorazumskog razmišljanja, takav je ušao i u institucionalni diskurs nadnacionalnih organizacija poput Europske unije i Ujedinjenih naroda, ali i u svakodnevne živote raznim popularnim oblicima. Likove poput Bridget Jones ili Ally McBeal autorica uzima kao primjer post-feminističkog razmišljanja, pokazujući kako oni svjesno ignoriraju potencijalnu feminističku kritiku, računajući na to kako je ona u današnjem svijetu, naoko realizirane rodne jednakosti, izgubila svoj smisao. Stoga, sve žene na televizijskim ekranima i izvan njih mogu ponovno odahnuti i postati ženstvene – jer je to njihov izbor. Tu novu sferu javnog ženskog osnaživanja Angela McRobbie razotkriva pojmom “dvostrukog zapleta“ (*double entanglement*) Judith Butler, kao neokonzervativnu u rodnom, seksualnom i obiteljskom smislu, a istodobno liberalnu u pravu na izbor i različitost, čija je svrha stvoriti temelje ženski orijentirane konzumerističke kulture fokusirane oko ključnih pojmova karijere, uspjeha, glamura i seksualnosti. Upravo tim novim strategijama osnaživanja koji se ženama nude kao suvremena zamjena za feminizam, smatra McRobbie, žene bivaju desenzibilizirane za kritiku hegemonijskih odnosa rodne moći kao i za solidarnost spram žena koje žive izvan Zapada te ne dijele njihovo poimanje ženstvenosti. U tom se smislu za nju ključna promjena i početak postfeminističkog razdoblja događa krajem osamdesetih, kada žene ulaze na tržište rada i prepoznate su kao potencijalne radnice, ali i potrošačice na tržištu ponuđenih dobara i usluga.

U trećem poglavlju, *“Top Girls? Young Women and the New Social Contract”* koristeći se pojmom “postfeministička maskerada“ (*post-feminist masquerade*), McRobbie objašnjava uvođenje novih pravila ženskog ponašanja, držanja i izgleda koja se latentno nameću, ali ovog puta, za razliku od prethodnog razdoblja, kada su žene afirmaciju tražile od muškog autoriteta, prihvaćanje dolazi upravo od žena, kolegica i suradnica. Ta nova/stara pravila ponašanja o tome kako se odjenuti za intervju, za posao ili kombinirati dekorativnu kozmetiku za svakodnevnu uporabu, isprepliću se sa strahom

od žena osnaženih feminističkim vrijednostima koje su u popularnoj kulturi uvijekovječene primjerice u likovima poslovno uspješnih i seksualno agresivnih žena poput Glenn Close u filmu *Kobna privlačnost* (čiju nam analizu McRobbie nudi u poglavlju “*Post-Feminism And Popular Culture: Bridget Jones And The New Gender Regime*”). Na tom sjecištu postfeminističke ženstvenosti koja je prividno osnažena jednakim prilikama na tržištu i industrijom mode i ljepote, a istodobno zauzdana strahom od jakih žena koje unose razdor u društvo osporavajući muški autoritet, autorica nudi tri lika koja utjelovljuju poželjne modele ponašanja za žene u novom poretku – “zaposlenu“ (*working girl*), “faličku“ (*phallic girl*) i “globalnu“ (*global girl*) djevojku. “Zaposlena djevojka“ moćna je, atraktivna, visoko obrazovana i zaposlena žena koja, ispunjavajući oba važna preduvjeta za uspjeh na tržištu rada, ali i za potrošnju širokog spektra dobara i usluga, predstavlja poželjni radni identitet za svaku djevojku danas. Unatoč tomu ona se po potrebi pokorava muškom autoritetu naglašavajući svoju ženstvenost i plahost u strahu od gubitka potencijalnog partnera te gubi kritičku poziciju kao što autorica dobro pokazuje na primjeru filma *Zaposlena djevojka* s Melanie Griffith u glavnoj ulozi. S druge strane, “falička djevojka“ je mlada žena koja svoju slobodu doživljava muškaračkim iskustvom, prakticirajući seks kao rekreaciju, hedonizam, sport te potrebu za nagradom i socijalnim statusom. Uz pomoć Foucaulta, McRobbie “faličku djevojku“ promatra kao objekt biopolitičke moći države, koja odgađa majčinstvo zbog dužeg rada i koja je istodobno lišena mogućnosti za kritiku muške hegemonije zbog prividne jednakosti rodničkih pozicija. I posljednja, “globalna djevojka“, je mlada žena druge rase ili narodnosti koja s entuzijazmom prihvaća tokove globalne ženstvenosti, bivajući istodobno prirodna i autentična te s pravom mjerom uživanja u blagodatima zapadne ženstvenosti. Njezina pozicija je zapravo pozicija nove globalne etike asimilacije (a ne propalog multikulturalizma), naglašava McRobbie, kojoj pribjegavaju žene ne-Zapadnog svijeta, pokušavajući time izbjeći stereotipe koje se uz njih na Zapadu vežu.

Crpeći svoja teorijska uporišta iz feminističke psihoanalitičke teorije, prije svega iz radova Judih Butler, Angela McRobbie u četvrtom poglavlju “*Illegible Rage: Post-Feminist Disorders*” analizira sferu modnih časopisa i fotografije te problematizira vrstu ženstvenosti koja se očitava na njihovim stranicama. Upravo se u toj sferi odvija “izmišljanje nove ženskosti tako da institucionalizira patologiju“ (McRobbie 2009:96 prema Hacking 2006), koja se sastoji u nizu poremećaja, poput izglednjivanja, anoreksije, bulimije,

samoranjavanja i suicidalnog ponašanja koje autorica prepoznaje kao postfeminističke. Uz njih povezuje pojam “nečitkog bijesa“ (*illegible rage*), koji signalizira nemogućnost čitanja uzroka tih činova autodestruktivnosti, ali koji se, s druge strane, javno promovira u nizu uspješnih žena poput pjevačice Amy Winehouse, koja je i opjevala svoje odbijanje liječenja u hitu *Rehab*. Koristeći se lacanovskom psihoanalitičkom analizom, McRobbie slike i naputke modnih časopisa čita kao “žanr prepun neusmjerene i nemoguće želje koja se iscrpljena okreće protiv sebe u nekoj vrsti nečitkog bijesa ili svojevrsnoj drogom induciranoj dosadi (Kate Moss), oholoj distanci, svojevrsnoj melankoliji... Stoga arhetipska modna fotografija odašilje određenu hladnoću ...nevoljkost za prihvaćanje svakodnevnog života te preferenciju za nekim tajnovitim stanjem drugosti“ (2009:109). Slijedeći Judith Butler u njezinom promišljanju heteroseksualne melankolije, autorica argumentira kako je takva vrsta melankolije vidljiva na stranicama modnih časopisa “dvostruki gubitak“; gubitak istospolnog objekta ljubavi, koji edipalni proces usmjerava na stvaranje subjektivnosti i jezika, te gubitak feminističkog ideala slobode i jednakosti koji uključuje takvu mogućnost. Na tim nemogućnostima parazitira upravo svijet mode i ljepote, nudeći tako supstitut za taj “izgubljeni objekt“ i istodobno proizvodeći te regulirajući žensku želju za globalnu ekonomiju.

Nastavljajući tematizirati ženski izgled i njegovo propisivanje od strane sfere mode i ljepote, u petom i zaključnom poglavlju, “*What Not To Wear And Post-Feminist Symbolic Violence*”, McRobbie problematizira žanr *reality* emisija utemeljenih na drastičnim promjenama imidža i vanjskog izgleda (*make-over shows*), gdje žene iz nižih socijalnih slojeva podučavaju kako se pravilno predstavljati svijetu u svojem najboljem izdanju dobrostojeće i uglađene žene iz viših slojeva. Takvi programi produbljuju klasne razlike i potiču na netrpeljivost napose zbog grubog govora i uvreda koji se upućuju žrtvama, kako ih naziva autorica, zahvalnim na “novoj prilici“ za uspjeh, ali i stoga jer normaliziraju nasilje, tolerirajući govor mržnje koji je navodno za dobrobit žrtve. I u tim primjerima Angela McRobbie vidi pokušaj uključivanja žena u zrelim godinama i lošijih prilika u svijet glamura, mode i ljepote, kako bi postale uspješne konzumentice i poslušne sudionice u postojećoj socijalnoj hijerarhiji. Smisao tih emisija je daleko širi od promjene životnog stila pojedinačnih žena, stoga mu je zadaća preusmjeriti “habitus radničke ili niže ženske klase kako bi proizvele ‘pokretanje žena’ koje su voljne proći kroz promjene kako bi ...zauzele svoje mjesto na nadirućim tržištima, koja trebaju njihovo sudjelovanje te koja će im zauzvrat cijelog života pružati resurse za potrošnju proizvoda i usluga“ (McRobbie 2009:145).

U zaključnom poglavlju, “*Conclusion: Inside And Outside The Feminist Academy*”, McRobbie se vraća razmatranju stanja feminizma danas obuhvaćajući niz tema koje problematiziraju njegovo promišljanje, podučavanje i primjenu i unutar obrazovnog sustava i izvan njega. U prvome redu, autorica je vrlo jasno kritična prema suvremenim teorijama i razmišljanjima u okviru rodno osviještene politike, svojevrsne ugladene i “zrele” inačice feminističkog pokreta sedamdesetih, ali je svjesna da je on obvezujući za sve one koji ga, donekle i s dozom otpora poput nje, iskorištavaju kako bi aplicirali projekte te dobili potrebna novčana sredstva za objavljivanje ili istraživanje u Europskoj uniji. Zadržavajući se kratko na komentaru trećeg feminističkog vala, odnosno afirmativnog feminizma, McRobbie se osvrće i na vlastitu poziciju kao profesorice na multietničkom londonskom sveučilištu gdje predaje, kako naglašava, uglavnom ženskoj publici koja dolazi iz Europe, ali i zemalja Dalekog istoka. Završivši s mišlju o vlastitoj učionici kao “kontaktnoj zoni”, potaknuta postkolonijalnim promišljanjima Mary Louise Pratt, gdje se rađa snaga i potencijal za ispisivanje novih ženskih povijesti u susretu različitih svjetova, McRobbie nam daje do znanja kako unatoč oštrom prosuđivanju suvremenog stanja ipak vidi prostor za otpor procesima kojima smo trenutno izloženi.

Unatoč tomu što je knjiga Angele McRobbie *The Aftermath of Feminism. Gender, Culture and Social Change* namijenjena u prvome redu čitateljima i čitateljicama koje zanima feministička teorija i popularna kultura, svojom opsežnom analizom suvremenosti i uvidom u aktualne globalne ekonomske i političke procese te pitkim stilom pisanja zainteresirat će i laike i komparatiste, sociologe, antropologe i etnologue koje zanima proučavanje svijeta u kojem danas živimo.

Korana Radman